

CEZA VE GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN İNFAZI HAKKINDA KANUN'DA BESLENMENİN REDDİ

Dr. Ahmet TAŞKIN*

GİRİŞ

13.12.2004 Tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 82/1 ve 2. fıkralarında, beslenmenin herhangi bir nedenle reddedilmesi halinde yapılması gereken işlemler anlatılmaktadır. Beslenme, açlık grevi veya herhangi bir nedenle reddedilebilir. Fakat uygulamada beslenmenin reddi, açlık grevi şeklinde olmaktadır. Çünkü verilen yiyecek ve içeceklerin sürekli olarak reddi ya intihar ya açlık grevi ya da akıl hastalığı nedenlerinden birisine dayanır. Bunların dışında bir nedenle beslenmenin reddi söz konusu olamaz.

Açlık grevleri, açlık grevcisine müdahale ve hekimin tutumu "*Hükümlünün kendisine verilen yiyecek ve içecekleri reddetmesi*" başlıklı 82. maddesinde düzenleme altına alınmıştır. Kanun'da "*açlık grevi*" yerine "*beslenmenin reddedilmesi*" şeklinde daha üst kavram kullanılmak istenmiştir.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 82/3. maddesi muayene ve tedavinin reddedilmesi halini düzenlemektedir. Bu nedenle konuyu ikili bir ayrıma giderek incelemek gerekir. Yani, beslenmenin reddi ile muayene ve tedavinin reddi.

* Adalet Bakanlığı Tetkik Hakimi.

I. HÜKÜMLÜNÜN BESLENMEYİ REDDETMESİ

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 82. maddesi açlık grevlerini düzenlemektedir. Madde başlığı "*Hükümlünün kendisine verilen yiyecek ve içecekleri reddetmesi*" ise de madde içeriği ceza infaz kurumlarında yapılan açlık grevleri ile grevci durumundaki hükümlü ve tutuklulara yönelik tıbbi müdahaleyi düzenleme altına almaktadır. Bu başlık altında, açlık, beslenme, zorla beslenme, tıbbi müdahale ve bu müdahalenin hukuka ve insan haklarına uygunluğuna değinmek gerekir.

A. Açlık ve Beslenme Kavramları

1. Açlık

Açlık, ortam şartları içinde günlük faaliyetler, büyüme ve yara iyileşmesi için yeterli olmayan kalori, protein, makro ve mikro element ile vitamin alımıdır.¹ Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre açlık, besinden yoksun kalmış insanı ya da hayvanı yiyecek aramaya yönelten ve besin alındıktan sonra kaybolan duyuların tümüdür. Fizyolojik olarak zorlu bir yemek yeme ihtiyacıdır. Açlıkta yetersiz bir beslenme söz konusudur. Ancak bu yetersizlik, kişinin normal koşullardaki günlük faaliyetlerini yerine getirmesine, büyüme çağındakiler için normal büyümesine ve yara iyileşmesine engel olacak veya bu hususları geciktirecek boyuttadır. Açlık kavramı yetersiz veya dengesiz beslenme ile karıştırılmamalıdır. Açlık kavramını, tam ve kısmi açlık şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

a. Tam Açlık

Tam açlık vücut için gerekli olan besinlerin hiç alınmamasıdır. Tam açlık durumu, canlı varlığın kendi bünyesinden beslenmesine yol açar. Tam açlık, kimi durumlarda kırk beş gün kadar sürer ama su içmeye izin varsa bu süre daha da uzayabilir. Açlığın başlangıcında, besinlerin sağladığı özgün dinamik etkiler ortadan kalktığı için vücuttaki madde

¹ Aydınтуğ, Semih, "Açlıkta Beslenme", *Cezaevi Doktorları, İdarecileri ve Sosyal Çalışmacıları İle İlgili Hizmet İçi Eğitim Semineri*, Ankara, 2002, s. 1.

² Taşkın, Ahmet, *Türkiye'de ve Dünyada Açlık Grevleri*, Ankara, 2005, s. 13. (Açlık Grevleri).

akış ve değişimlerinde bir azalma görülür. Bununla birlikte ana metabolizma değişmez ve açlık süresince aynı kalır. Vücut sıcaklığı 0,31 derece düşer, güç kaybı, sinir bozuklukları, baş dönmeleri, sanrılar ve zeka bozuklukları görülür.²

b. Kısmi Açlık

Kısmi açlık, vücut için gerekli olan bazı besin maddelerinin tamamı ya da kısmi alınmamasıdır. Burada, genel olarak besin alımı vardır, ancak bazı besin maddelerinin hiç alınmaması veya eksik alınması söz konusudur.

2. Beslenme

Beslenmenin tanımından önce “besin”in ne olduğunu belirtmek gerekir. Genel ve basit bir ifadeyle besin, canlı varlıkların büyümelerine ve bünyesel kayıplarının giderilmesine yarayan, sindirilmeye ya da özümlemeye elverişli katı veya sıvı her çeşit maddedir. Enerji veren ve çok miktarda alınması gereken organik besinler (proteinler, lipitler, glisitler) makro besin, enerji verme yeteneği olmayan, ama az miktarda alınması hücrelerin enzimsel çalışması için gerekli olan (vitaminler) besinler ise mikro besin olarak tanımlanır.

Kelime olarak beslenme, vücut için gerekli olan besin maddelerinin alımı;³ diğer bir ifadeyle, gerekli enerji ve yapı maddelerinin organizmaya sokulması ve organizmacıya kullanılmasıdır. Bir tanıma göre beslenme; büyümek, vücut işlevlerini yerine getirmek, yaşamı sağlıklı ve mutlu olarak sürdürebilmek amacıyla vücudun besinlerden yararlanması,⁴ bir tanıma göre de; büyüme, yaşamın sürdürülmesi ve sağlığın korunması için besinlerin kullanılmasıdır.⁵ Beslenmeyi, “*ortam şartları içinde, günlük faaliyetler, büyüme ve yara iyileşmesi için gerekli olan kalori, protein, makro ve mikro element ile vitamin alımıdır*” şeklinde tanımlayabiliriz.

Beslenme, sağlıklı olmanın en önemli ön koşullarından birisidir. Biyolojik varlığın normal gelişmesi ve işlevlerinin yerine getirilebilmesi

³ Türkçe Sözlük, s. 174.

⁴ Kavas, Aysel, *Sağlıklı Yaşam İçin Doğru Beslenme*, 2. Baskı, Literatür Yayınları, (TY) s. 6.

⁵ Baysal, Ayşe, *Beslenme*, 9. Baskı, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2002, s. 1.

için besinlerin organizmaya yeterli, dengeli ve nitelikli olarak alınması gerekmektedir.⁶ Beslenmeyi, iradi ve zorla beslenme ile yetersiz ve kötü beslenme olarak ele almak gerekir.⁷

a. İradi Beslenme

Vücutun, günlük faaliyetlerini devam ettirebilmesi, büyümesi, varsa yaralarının iyileşebilmesi için ihtiyaç duyduğu kalori, protein, makro ve mikro element ile vitaminin kişinin özgür veya varsayılan (mefruz) iradesi ve isteği ile alınmasıdır. Kişi, dilediği şekilde beslenme özgürlüğüne sahip olduğu gibi, besin almama özgürlüğüne de sahiptir.

b. Zorla Beslenme

Özellikle açlık grevlerinde zorla beslemenin yapılamayacağı haklı olarak vurgulanırken “zorla besleme”nin ne olduğu konusunda herhangi bir açıklama ve tanım getirilmemiştir. Bize göre; zorla besleme, vücudun, günlük faaliyetlerini devam ettirebilmesi, büyümesi ve varsa yaralarının iyileşebilmesi için ihtiyaç duyduğu kalori, protein, makro ve mikro element ile vitaminin kişinin özgür iradesi dışında vücuduna zorla verilmesidir. Kişinin, vücudu için gerekli olan besin maddelerini almama şeklindeki özgür iradesinin kötü muamele, tehdit, işkence, zorla ilaç verme, yorma, aldatma, bedensel cebir ve şiddet kullanma ve bazı araçları tatbik etme gibi yöntemlerle ortadan kaldırılarak besleme yapılması zorla besleme kavramını oluşturur. Zorla besleme, herhangi bir kimse tarafından yapılabilir. Zorla beslemenin herkes tarafından yapılabilir olması, bu eylemi tıbbi müdahaleden ayıran en önemli hususlardan birisidir.⁸

Alman Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu'nun Sağlık sorunu olanlar hakkında zorlayıcı tedbirler başlıklı 101. paragrafına göre “Sadece mahkumun hayatının ya da sağlığının önemli ölçüde tehlike içinde bulunması ya da diğer kişilerin sağlığı için tehlike arz eden bir durumun varlığı halinde tıbbi araştırma, tedavi ve aynı şekilde beslenme gibi önlemlere zoraki başvurmak mümkündür”.

⁶ Kaynak - Akar, 1978, 27.

⁷ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 14.

⁸ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 15.

c. Yetersiz Beslenme

Besinlerle alınan günlük enerji (yaklaşık 2600 kaloriden az) miktarı ihtiyacın altında ise yetersiz beslenme vardır.⁹ Yetersiz beslenmede önemli olan besinlerin kalitesi değil kalorisidir. Yetersiz beslenmeyi kötü beslenmeden ayıran husus alınan kalorinin az oluşudur. Kişi tek yönlü beslense bile aldığı kalori miktarı yeterli ise yetersiz beslenmeden söz edilemez. Bu durumda kötü beslenmenin varlığı kabul edilir.¹⁰

d. Kötü Beslenme

Besinlerle alınan enerji miktarı yeterli, ancak yiyecekler, vitamin, hayvansal protein vb. bakımdan fakirse kötü beslenme söz konusudur.¹¹ Kötü beslenmede dengesiz veya tek yönlü beslenme vardır. Kişi, yeterli kalori almakta ise de söz konusu kaloriyi alelade temin etmektedir. Alınan besinlerde vitamin, protein, makro ve mikro elementlere yer verilmemiş, tek yönlü kalori alınmış ise kötü beslenme vardır.¹²

B. Açlık Grevinin Tanımı ve Türleri

Açlık grevini diğer kavramlardan ayırt edebilmek, bu kavramlara yakınlığını veya uzaklığını belirleyebilmek için öncelikle tanımlamak gerekir. Çünkü sözlük anlamıyla kullanılan açlık grevine değişik anlamlar yüklenmektedir.

1. Açlık Grevinin Tanımı

Kelime anlamıyla açlık grevi, kendisine veya başkalarına yapılan bir haksızlığı protesto için bir kimsenin aç durarak gösterdiği tepkidir.¹³ Açlık grevini, *“belirli bir olayı, tutumu veya davranışı benimsemeyerek tepki göstermek, çeşitli istekleri yetkili kişi veya makamlara kabul ettirmek ya da savunulan görüşlere ilgi çekmek amacıyla uygulanan ve greve katılanların, vücudun ihtiyaç duyduğu besin maddelerini almayarak kendilerini aç bırakmaları esasına dayanan bir protesto yöntemi”* şeklinde tanımlayabiliriz.¹⁴

⁹ Büyük Larousse, 1992, s. 74.

¹⁰ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 15.

¹¹ Büyük Larousse, 1992, s. 74.

¹² Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 15.

¹³ *Türkçe Sözlük*, s. 11.

¹⁴ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 16.

Bir tanıma göre açlık grevi, belirli bir hedefe ulaşmak, bir hareketi protesto etmek ya da bir görüşe taraftar bulmak için kamuoyu yaratmak düşüncesi ile kişinin tek başına veya bir grup şeklinde yemek yemeyi durdurarak ve/veya sıvı almayarak aç kalma eylemidir.¹⁵ Açlık grevcisi ise, zihinsel olarak ehliyetli, açlık grevine kendi iradesiyle karar vermiş, bu nedenle belirli bir zaman için yiyecek ve/veya sıvı almayı reddeden kişidir (DTB Malta Bildirgesi).

Bir protesto yolu olarak açlık grevi ile zihinsel bir rahatsızlık ya da hayata özgür iradesi ile son verme istemiyle yemek yemeyi reddetmek arasında bir ayırım yapmak gerekir. Yemeği reddetmek genellikle intihar girişiminden daha çok bir protesto yolu olarak kullanılır. Durum bu olduğunda başlangıçta tıbbi bir sorun değil, ancak sosyal ya da politik bir meseledir. Bunu kavramak öncelikli öneme sahiptir. Açlık grevinde olan bir mahpusu muayene etmek ve hakkında rapor yazmak, zorla beslenmesi sonucunu doğurabilir. Bu muayene ve rapor, doktorun bizzat kendisinin mahpusun iradesi hilafına onu serumla beslemesi talimatı almasına yol açabilir ki, bu da mahpusun protestosunun ortadan kaldırılması ve protesto ettiği şeyin görmezden gelinmesi sonucunu doğurabilir. Bu kesinlikle adil değildir.¹⁶

Açlık grevinde vücudun ihtiyaç duyduğu besin maddeleri ya hiç alınmaz veya sınırlı olarak alınır. Dünyada bireysel amaçlarla açlık grevleri yapılmakla birlikte, bu yöntem özellikle siyasi ve terör hükümlü ve tutukluları ile onların cezaevi dışındaki destekleyicileri tarafından uygulanmaktadır. Hükümlü ve tutukluların açlık grevine kalkışmaları için kişi hak ve özgürlüklerinin hukuka aykırı bir biçimde kısıtlanması, hürriyetten yoksunluk süresince hukuka aykırı uygulamalara maruz bırakılmaları zorunlu ve şart değildir.¹⁷

Grevciler, hukuka ve insan haklarına aykırılık olmasa bile bir takım hukuk dışı taleplerinin gerçekleştirilmesi için de açlık grevine başvurabilmektedirler. Cezaevlerimizde az sayıda da olsa sevk amaçlı açlık grevine giden adli ve terör vasıflı hükümlüler olmuştur. Oysa bu

¹⁵ Feyzioğlu, Metin, "Açlık Grevi", *AÜHFD*, C. 43, Ankara, 1993, s. 1.

¹⁶ *Uluslararası Ceza Reformu, Standartları İşler Kılmak, Cezaevlerinde Doğru Uygulamalar Üzerine Uluslararası El Kitabı*, (Çev. O. Kemal Cengiz), 2001, s. 121.

¹⁷ Sevimli, Zekeriya, *Ceza İnfaz Kurumlarında Güvenlik, Adalet Bakanlığı, Yayın İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara, 2000, s. 52.

eylemcilerin istedikleri cezaevine sevklerinin mevzuata uygun olmadığı kendilerine yazı ile bildirilmiştir. Söz konusu hükümlü ve tutuklular, taleplerinin reddedilmesi üzerine sevk oluncaya kadar açlık grevine başladıklarını bildirmişler, isteklerinin yerine getirilmeyeceğini anladıklarında da bu eylemlerinden vazgeçmişlerdir. Açlık grevinde amaç ölüm olmamakla birlikte ölüm tehlikesi her zaman mevcuttur.¹⁸

Siyasi amaçla yapılan açlık grevlerinde grevcilerin amacı, bir insanın açlıktan ölümüne seyirci kalmak istemeyen yetkililerin vicdanlarını etkilemek suretiyle, belirli isteklerinin yerine getirilmesini sağlamaktır. Açlık grevi toplum vicdanını da etkilemekte, savundukları görüşler uğruna ölümü göze almış gibi görünen grevcilere toplumun dikkatini çekmektedir. Özellikle demokratik ülkelerde hükümetler, grevcilerin içinde buldukları şartları iyileştirmek ve hatta onların istekleri doğrultusunda bazı tavizler vermek zorunda kalabilmektedirler. Ancak günümüzde açlık grevinin hedeflenen amaçları gerçekleştirebilmesi için grevin arkasında organize olmuş bir gücün ve etkili bir örgütün bulunması gerekmektedir.¹⁹

Açlık grevleri, tamamen insani ve hukuka uygun taleplerle sınırlı olmak ve organize olmuş etkili sivil toplum örgütleri ile kamuoyu tarafından desteklenmek şartıyla hedefine ulaşabilir. Terör boyutuna vardırılan bir eylemin genel destek görmeyeceğini ve hedefine ulaşamayacağını belirtmek yanlış olmaz.

Açlık grevi ile protesto arasındaki benzerlik bir noktaya kadardır. Diğer bir ifadeyle açlık grevi bir noktaya kadar protesto niteliği taşır ve bu aşamadan sonra vasfını değiştirir. En genel ifadeyle protesto, hedefe ulaşılması ile değil, mesajın karşı tarafa iletilmesi ile son bulur. Açlık grevi şeklinde ortaya çıkan protesto, belli sınırlar içinde kalıyorsa meşru veya hukuka uygun; belli bir noktadan sonra ise gayri meşru ya da hukuka aykırı olarak kabul edilir. Örneğin, ölümle veya sakat kalmayla sonuçlanması göz önüne alınarak isteklerin kabulüne kadar kadar sürdürülen açlık grevi protesto değil, eylem ve mücadele vasfını kazanır. Sözlük anlamıyla mücadele; *"iki taraf arasında, birbirlerine isteklerini kabul ettirmek için yapılan zorlu çatışma ve savaş; herhangi bir amaca erişmek veya bir kuvvete karşı koyabilmek için bir kişi veya topluluğun güçlü*

¹⁸ Feyzioğlu, s. 157-158.

¹⁹ Feyzioğlu, s. 158.

ve sürekli çabası" anlamlarına gelir. Temel olarak süreklilik protestoyu mücadeleden ayırır.²⁰

Cezaevi yönetimi açısından sağlığı bozulan açlık grevcisi hastalanmış hükümlü veya tutuklu; hekimler açısından tutuklu veya hükümlü hasta, terör örgütleri açısından ölümü göze almış direnişçi, devrimci tutsak ve savaştır.

İşlemiş oldukları terör suçu nedeniyle cezaevlerinde bulunan bazı hükümlü veya tutuklular kendilerini siyasi tutsak, savaşçı, devrimci ve direnişçi, eylemlerini ise mücadele, direniş ve savaş olarak nitelemektedirler. Oysa hukuksal açıdan tutuklu, suç işlediği iddiasıyla yetkili hakim önüne çıkarılan ve yargılama tedbiri amacıyla kanuna uygun olarak özgürlüğü sınırlandırılmış kişi; hükümözlü, yetkili mahkeme tarafından hakkında kesinleşmemiş mahkumiyet kararı bulunan tutuklu; hükümlü ise, hakkında yetkili mahkeme tarafından kanunlara uygun olarak verilmiş ve kesinleşmiş mahkumiyet kararı bulunan kişidir. Tutuklu, hükümözlü ve hükümlü mutlaka ceza infaz kurumlarında bulunmak zorundadır. Tutukluların genel olarak tutuk evinde barındırılmaları gerekir; eğer tutuk evinde doluluk nedeniyle boş yer yoksa cezaevlerinin kendileri için ayrılmış özel kısımlarında da kalabilirler.²¹

2. Açlık Grevinin Türleri

Cezaevlerinde meydana gelen açlık grevini, "yemek boykotu", "sürekli açlık grevi", "süresiz açlık grevi", "dönüşümlü açlık grevi", "destek amaçlı açlık grevi" ve "ölüm hedefli açlık grevi" şeklinde gruplandırmak mümkündür.

a. Yemek Boykotu

Mutfak teşkilatı bulunsun ya da bulunmasın, tutuklu veya hükümlünün devlet tarafından verilen işeyi almayarak, beslenmesini kendi kaynaklarından sağlamasına yemek boykotu denilir. Aslında bu eylem, bir açlık grevi türü değildir. Çünkü grevciler kendi kaynakları ile beslenmeyi sürdürürler. Sadece devletin verdiği işeyi protesto amaçlı redde-

²⁰ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 19.

²¹ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 20.

derler. Bazı mahkumların bu eyleme açlık grevi olarak bakması, cezaevi idaresinin de olayı bu şekilde değerlendirmesi nedeniyle uygulamada açlık grevi olarak kayıtlara geçmektedir. Ancak, devletin verdiği işeyi almayan hükümlü ve tutuklular, kendi kaynaklarından beslenmeyi de bırakmış iseler, bu durumda açlık greviden bahsedilir.²²

b. Süreli Açlık Grevi

Hükümlü veya tutuklunun devlet tarafından verilen işeyi reddedererek kendi kaynaklarından beslenmeyi de belirli bir süre için kabul etmemelerine süreli açlık grevi denir. Eylemin süresi ve görünürdeki sebebi bu eyleme giden hükümlü veya tutuklu tarafından dilekçesinde bildirilir. Sürenin ne kadar olduğu önemli değildir. Bu süre, 1-2 gün, birkaç hafta veya 1-2 ay olabilir. 20.10.2000 tarihinde ülkemizdeki cezaevlerinde başlatılan açlık grevlerinde 30-60 gün süreli eyleme giden hükümlü ve tutuklular olmuştur. Uzun süreli açlık grevlerinde eyleme giden hükümlü ve tutuklunun hiçbir şey yemeden ve içmeden eylem yaptığı söylenemez. Gerçekte, eylemci durumundaki hükümlü ve tutuklu, sağlığını bozmayacak ve hayatını tehlikeye sokmayacak şekilde gıda alımını azaltmıştır.²³

c. Süresiz Açlık Grevi

Hükümlü veya tutuklu, devlet tarafından verilen işe ya da kendi kaynaklarıyla temin edeceği gıda ile beslenmeyi süresiz reddetmiş ise, yapılan eyleme süresiz açlık grevi denir. Süresiz açlık grevlerinde de kişi sıvı ve katı gıda almaktadır. Ancak, beslenmesini hayatta kalacak ölçüde sınırlamıştır. Bu eylem türünde, açlıktan ölüm hedeflenmemektedir. Amaç ve hedef bu olmamakla birlikte eyleme giden kişilerde yetersiz beslenmeden kaynaklanan ve ani gelişen komplikasyonlar sonucu ölümün meydana geldiği de söz konusu olabilmektedir.²⁴

²² Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 22.

²³ Taşkın, Ahmet, "Ceza İnfaz Kurumlarında Açlık Grevleri", *Adalet Dergisi*, S. 11, (Nisan-2002), s. 11; Taşkın, Ahmet, "Açlık Grevleri ve Hak Arama Hürriyeti", *AÜEHFD*, C. VII, S. 3-4, 2003, s. 516.

²⁴ Taşkın, *Ceza İnfaz Kurumlarında Açlık Grevleri*, s. 69.

d. Dönüşümlü Açlık Grevi

Bir grup mahkumun, belirli bir süre açlık grevi yaptıktan sonra, aynı sürede eyleme gidecek başka bir gruba bu eylemi devretmesi ve söz konusu eylemin aynı veya ayrı gruplar tarafından sürdürülmesine dönüşümlü açlık grevi denir. Eyleme gidecek hükümlü ya da tutuklular önceden bellidir ve dönüşümlü olarak hareket etmektedirler. Açlık grevine gidecek gruplar aynı cezaevinde olabileceği gibi farklı cezaevlerinde de olabilirler. Ülkemizdeki cezaevlerinde dönüşümlü açlık grevleri, genel olarak üç gün süreli yapılmıştır. Grevciler üç günlük açlıktan sonra eylemi bırakmışlar, bıraktıkları gün bir başka gruba eylemi devretmişlerdir. Grevciler, üç günlük açlıktan sonra besin almaya başlayıp eski dirençlerine kavuşup tekrar eyleme başladıkları için bu eylem şekli çok uzun yıllar sürdürülebilir.²⁵

e. Destek Amaçlı Açlık Grevi

Bir cezaevindeki hükümlü veya tutuklunun başka bir cezaevinde devam eden açlık grevini desteklemek amacıyla yaptığı açlık grevine destek amaçlı açlık grevi denir. Eylemin amacı, açlık grevine giden diğer mahkumları psikolojik olarak desteklemek ve eylemlerini sürdürmeleri için onlara moral vermektir. Ülkemizde de, 20.10.2000 tarihinde 3 örgüte mensup 376 hükümlü ve tutuklu tarafından 8 cezaevinde başlatılan açlık grevlerine terör örgütü mensubu olan bazı mahkumlar tarafından üçer günlük açlık grevleriyle psikolojik ve moral destek verilmiştir.²⁶

f. Ölüm Hedefli Açlık Grevi (Ölüm Orucu)

Açlık grevine giden mahkumların belli bir amaçla vücudun ihtiyaç duyduğu besin maddelerini ölünceye kadar almayarak kendilerini aç bırakmalarına ölüm hedefli açlık grevi denir. Süresiz açlık grevine giden mahkumlar belli bir süre sonra eylemlerini ölüm hedefli açlık grevine de çevirebilirler.²⁷ Kamuoyunda ve bu eyleme giden mahkumların dilekçelerinde ölüm orucundan bahsedilse de, "ölüm hedefli açlık grevi"

²⁵ Taşkın, *Açlık Grevleri ve Hak Arama Hürriyeti*, s. 518.

²⁶ Taşkın, *Açlık Grevleri ve Hak Arama Hürriyeti*, s. 518.

²⁷ Sağlam, M. Yılmaz, "Terör Cezaevlerinde Gerçekleştirilen Açlık Grevleri ve Adalet Bakanlığına Alınan Önlemler" başlıklı yayımlanmamış rapor, Ankara, 1993.

ifadesinin daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un, 82/2. maddesinde "açlık grevi ve ölüm orucu" tabiri kullanılmıştır. Oysa ülkemiz dışında dünyanın hiç bir yerinde "ölüm orucu" terimi kullanılmamaktadır.

Ölüm hedefli açlık grevleri, bu eyleme giden hükümlü ve tutukluların isimlendirmesi ile kamuoyunda ölüm orucu olarak bilinmekte ve kullanılmaktadır. Kişinin ölünceye kadar yeme ve içmesini azaltmasına veya besin alımını tamamen kesmesine hatalı olarak ölüm orucu denilmektedir. Sözlük anlamıyla oruç, Tanrı'ya ibadet amacıyla yeme ve içme gibi birçok şeylerden belli bir süre veya biçimlerde kendini alıkoymadır.²⁸ Biz, Tokyo ve Malta Bildirgeleri ile dünyadaki kabul görmüş tanımlama doğrultusunda söz konusu eylemlere "açlık grevi" denilmesinin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Ölüm hedefli açlık grevinde, eyleme giden hükümlü ya da tutuklu ölünceye kadar hiçbir şey yemez ve içmez; bazen de katı gıda almayı sadece limonlu su, şekerli su ve meyve suyu gibi sıvı gıdalar alır. Bu eylem türünde ölümlerin ne zaman meydana geleceği konusunda herhangi bir şey söylenemez. Grevcinin direnci, vücut ağırlığı, yeme alışkanlığı, eylemi sırasında almış olduğu besinlerin miktar ve türüne göre ölümün meydana geliş süresi çok değişkenlik gösterir. Örneğin; 1981'de İngiltere'deki bir cezaevinde terör suçundan hükümlü olarak bulunan 10 IRA örgütü mensubundan Martin Hurson isimli mahkum açlık grevinin 46., F. Hughes 59., M. Devine 60., P. O Hara, R. Mc. Cressh ve J. Mc. Donnell isimli mahkumlar 61., B. Sands 66., K. Lynch 71. ve K. Doherty ise 73. gününde ölmüştür.²⁹ Gerçek şekliyle uygulanan bir açlık grevinde yaşam süresi yukarıdaki rakamlara yakındır. Genel olarak 60 ila 70. günler içinde ölüm meydana gelir.

Eylemcilerin amacı, isteklerinin yerine getirilmesi olup bizzat ölüm değilse amaçlarına ulaşmak için ölümü göze almışlardır. Kendileri açısından, isteklerinin kabul edilmesi, seslerinin kamuoyu tarafından duyulması ve haklı bulunması amacıyla bu eyleme girişmişlerdir.

²⁸ *Türkçe Sözlük*, s. 119.

²⁹ www.spartacus.schoolnet.co.uk, (Erişim Tarihi: 6.12.2002).

3. Malta Bildirgesi'nde Açlık Grevleri

1991 tarihli Dünya Tabipler Birliği'nin Açlık Grevleri Konusunda Malta Bildirgesi açlık grevleri ile ilgili olarak bir dizi kararlar almıştır.³⁰ Malta Bildirgesi'ne göre, açlık grevcisi aklen ehliyetli olan, açlık grevine kendi iradesiyle almaya karar verdiğini belirten, bu nedenle belirli bir zaman için yiyecek ve/veya sıvı almayı reddetmiş olan kişidir.³¹

a. Hekimin Açlık Grevcisi Mahpusa Yaklaşımı

Açlık grevcisini tedavi etmekte olan hekimler aşağıda belirtilen ve birbiriyle çatışan değerlerle karşı karşıya gelirler:

Her insan üzerinde, yaşamın kutsallığına saygı gösterme gibi etkin bir yükümlülük bulunmaktadır. Bu konu, özellikle hastanın yaşamını kurtarmak için mesleki hünerlerini kullanmak ve onun yüksek yararı için hareket etmek durumunda olan hekim için daha da önem taşımaktadır (hasta yaran). Hastanın serbest iradesine saygı göstermek hekimin görevidir. Hekim, hastaya yardım için herhangi bir mesleki hünerini uygulamadan önce hastanın izni alınmalıdır. Ancak acil durumların ortaya çıkması halinde hekim hasta için en yararlı olanı yapmalıdır.

Söz konusu çatışma, özellikle yaşama döndürülmeyi açık bir beyanla reddeden açlık grevcisi komaya girdiğinde ve ölmek üzere olduğunda ortaya çıkar. Etik yükümlülükleri bakımından hekim hastanın iradesine aykırı da olsa onu yaşama döndürmek zorundadır; diğer taraftan görevi bakımından ise hastanın serbest iradesine saygı göstermek durumunda-
dır. Müdahale yönünde karar almak, hastanın serbest iradesine aykırı olabilir. Müdahale etmeme yönünde karar almak ise, hekimin bertaraf edilmesi mümkün olan bir ölüm trajedisine karşı karşıya gelmesine yol açabilir.

Görev başında bulunan bir hekim ile hasta arasında bir hekim hasta ilişkisi vardır; hekim ahlaki yükümlülüğü gereği herhangi bir kişiye mesleki hünerlerini uygularken bunu tavsiye ya da tedavi biçiminde

³⁰ Kasım 1991'de Malta'da yapılan 43. Dünya Tıp Kongresi tarafından kabul edilmiş, Eylül 1992'de Marbella-İspanya'da toplanan 44. Dünya Tıp Kongresi'nde tekrar gözden geçirilerek düzeltilmiştir.

³¹ Nursal, Necati, *Uluslararası Cezaevi Standart Kuralları ve İlgili Sözleşmeler*, Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Yayınları, Ankara, s. 430 vd.

yerine getirir. Bu ilişki, hastanın belirli müdahale ve tedavi biçimlerine izin vermemesi halinde dahi yürütülebilir. Bir hekim açlık grevcisinin tedavisini kabul eder etmez bu kişi hekimin hastası olur. Bu durum rıza gösterme ve gizlilik de dahil olmak üzere, hasta-hekim ilişkisinden kaynaklanan tüm etkileşim ve sorumlulukları kapsar.

Müdahale etme ya da etmeme konusundaki nihai karar, önceli amaçları hastanın iyileşmesi olmayan üçüncü kişilerin müdahalesinden uzak tutularak hekime bırakılmalıdır. Bununla birlikte hekim, tedaviyi reddetme kararına katılıp katılmadığını ya da koma durumuna, yapay beslenmeye böylece ölüm riskine maruz kalacağını hastaya açıkça anlatmalıdır. Eğer kim hastanın tedaviyi reddetme kararına katılmıyorsa, bu durumda hasta bir başka hekim tarafından takibi sağlanır.

b. Açlık Grevinde Hekimin Görevi

Tıp mesleğinin uygulamalarındaki temel ilkesi yaşamın kutsallığı olduğundan, açlık grevinde bulunanların tedavisini üstlenen hekimlere aşağıdaki pratik yollar tavsiye edilmektedir: Bir hekim mümkün olan her durumda hastanın ayrıntılı tıbbi öyküsünü alacak ve açlık grevinin başında kişinin tam bir muayenesini yapacaktır. Hekim ya da diğer sağlık personeli açlık grevine son vermesi için hastaya gereksiz herhangi bir baskı uygulayamaz. Tedavi ya da bakım, açlık grevine son vermenin koşulu olmamalıdır.

Açlık grevinin klinik sonuçları ve kendi özel durumuna ilişkin belirli tehlikeleri açlık grevcisine hekim tarafından profesyonel bir biçimde anlatılmalıdır. Bilinçli bir karar sadece açık seçik bir iletişim ile alınabilir. Eğer talep edilmiş ise bir çevirmen kullanılmalıdır. Eğer açlık grevindeki kişi, ikinci bir tıbbi mütealaa almak isterse bu sağlanmalıdır. Açlık grevcisi tedavisinin ikinci hekim tarafından yürütülmesini tercih ederse, buna izin verilmelidir. Eğer açlık grevcisi tutuklu veya hükümlü ise, buna ancak cezaevi hekiminin organizasyonu ile ve bu hekimle yapılacak istişare sonucunda izin verilmelidir.

Açlık grevcileri, enfeksiyonlarının tedavi edilmesini ve ağızdan alınan sıvıları arttırmaları yönündeki tavsiyeleri (veya damardan serum verilmesini) genellikle kabul ederler. Bu tür bir müdahalenin reddi hastanın sağlık bakımının herhangi bir diğer cihetine zarar vermemelidir. Uygulanan her, tedavide hastanın rızası alınmalıdır.

Hekim, hastayı her gün kontrol ederek açlık grevini sürdürmek isteyip istemediğini tahkik edecektir. Hekim ayrıca, günlük olarak hastayı ziyaret ederek, bilinçli bir karar veremez hale gelmesi durumunda tedavinin ne olacağı konusundaki isteklerini öğrenmelidir. Bu bulgular hekimin kişisel tıbbi kayıtlarına yazılmalı ve gizli tutulmalıdır.

Hasta tarafından özellikle men edilmemişse, onun açlık grevine başladığını ailesine bildirme sorumluluğu hekime aittir.

c. Açlık Grevcisinin Yapay Beslenmesi

Eğer açlık grevcisinin bilinci bozulur ve bu nedenle sağlıklı karar verme yeteneğini kaybeder ya da komaya girerse, hekim, açlık grevi sırasında hastaya daha önce uyguladığı bakıma ilişkin kararı her zaman hesaba katarak ve bu Bildirge'nin önsözünün 4. maddesini göz önünde bulundurarak, ileri tedavisi için hastanın yararına olduğunu düşündüğü en doğru kararı vermekte serbest olacaktır. Açlık grevinde bulunan kişi baskı altında tutulabileceği ortamlardan korunmalıdır. Bu durum onun diğer açlık grevi yapanlardan ayrılmasını da gerektirebilir.

4. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Kararında Açlık Grevi

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere R (98) 7 Sayılı Tavsiye Kararına Ek olarak aldığı kararda açlık grevcisine tıbbi müdahaleye değinilmiştir. Bu karara göre;

“Tedavinin reddedilmesi durumunda, doktor bir tanığın mevcudiyetinde hastadan bu konuda bir yazılı belge imzalamasını isteyecektir. Doktor hastayı ilaçların muhtemel faydaları ile mümkün olan şifa verici alternatifleri hakkında tam bilgilendirecek, tedaviyi reddetmesiyle birlikte oluşacak riskler konusunda onu ikaz edecektir. Hastanın da içerisinde bulunduğu durumu tamamen anladığından emin olunacaktır. Eğer mahkumun kullandığı dilden dolayı, anlaşma güçlükleri varsa uzman bir çevirmenin hizmetine başvurulmalıdır.

Açlık grevinde olan kişinin herhangi bir psikiyatri servisine transfer edilmesini gerektirir ciddi mahiyette bir akli dengesizliği olmadığı sürece, klinik değerlendirmeleri kendisinin sözlü izniyle yerine getirilmelidir.

Açlık grevindekiler, yapmakta oldukları hareketin kendi fiziki durumları üzerinde yol açacağı zararlı etkiler konusunda tarafsız bir anlatımla bilendirilmeli, bu suretle sürdürdükleri açlık grevinin tehlikelerini anlamalıdır.

Eğer doktora göre açlık grevcinin durumunda gözle görülür bir kötüleşme meydana geliyorsa esas itibariyle bu durumu ilgili makama rapor edecek ve bu konudaki ulusal düzenlemeye göre hareket edecektir."

5. Dünya Tabipler Birliği Tokyo Bildirgesi'nde Açlık Grevi

Tutukluluk ve Hapis Sırasındaki İşkence ve Öteki Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı İşlem ve Cezalara İlişkin Olarak Tıp Doktorları İçin Kılavuz 29. Dünya Tabipler Birliği Genel Kurulu'nda Ekim 1975'te benimsenmiş olan Tokyo Bildirgesi'nde açlık grevleri ile ilgili düzenleme getirilmiştir. Buna göre;

"Tıbbi insanlığın hizmetine uygulamak, kişiler arasında herhangi bir ayırım yapmadan beden ve ruh sağlığını korumak ve iyileştirmek, hastalarının acılarını dindirmek ve onları rahatlatmak, tıp doktorlarına tanınmış bir ayrıcalıktır. İnsan yaşamına duyulan en yüksek saygı tehlike altında bile sürdürülmeli ve herhangi bir tıbbi bilginin insanlık yasalarına aykırı biçimde kullanılmasına fırsat verilmemelidir. Bu bildirgenin amacına yönelik olarak şu tanım yapılmıştır: İşkence, yalnız başına ya da bir yetkilinin emri altında davranan bir ya da birden çok sayıda kişinin, bilgi edinmek, itiraf almak ya da bir başka nedenle, kasıtlı, sistemli ya da düşüncesiz biçimde, bir başka kişiye zor kullanarak, ona fiziksel ya da ruhsal yönden acı çektirmesidir.

1. Silahlı çatışma ya da sivil kaogalar da içinde, hiçbir durumda hekim, işkenceyi ve zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı başka hiçbir işlemi onaylamayacak, hoş görmeyecek ve bunlara katılmayacaktır; suçu her ne olursa olsun, bu işlemlerle karşılaşan mağdurun inançları ve güdüleri ne olursa olsun, ister kuşkulanan kişi, ister sanık, isterse suçlu olsun bu durum değişmez.

2. Hekim, işkence ya da zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı öteki işlemlerin uygulanmasına yarayacak ya da mağdurun böyle bir işleme dayanma yeteneğini azaltacak herhangi bir yer, araç, madde ya da bilgi sağlayacaktır.

3. Hekim, işkence ya da zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı öteki işlemlerin uygulandığı ya da böyle bir gözdağının verildiği yerlerde bulunmayacaktır.

4. Hekim, tıbbi açıdan sorumlu olduğu kişinin bakımıyla ilgili bir karar verirken klinik yönden bütünüyle bağımsız olmalıdır. Hekimin temel görevi, izlediği kişilerin sıkıntısını azaltmaktır; kişisel, toplumsal ya da politik hiçbir güdü, bu yüce amaçtan daha üstün sayılmayacaktır.

5. Bir hükümlü beslenmeyi reddettiğinde, eğer hekim, beslenmeyi gönüllü olarak reddetmenin yol açacağı sonuçlar üzerinde kişinin tam ve doğru bir yargıya varacak yetenekte olduğu kanısında ise, bu kişiyi damardan beslemeyecektir. Hükümlünün böyle bir yargıya varma yeteneği ile ilgili karar, en azından bir başka bağımsız hekimce onaylanmalıdır. Beslenmeyi reddetmenin yol açacağı sonuçların hekim tarafından hükümlüye anlatılması gerekir.

6. Dünya Tabipler Birliği, işkenceye ya da zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı öteki işlemlere göz yummamaları yüzünden karşılaşabilecekleri tehdit ya da misillemelere karşı hekimleri ve ailelerini destekleyecek ve hekim meslektaşlarını da bu yolda isteklendirecektir."

II. BESLENMENİN REDDİ HALLERİ

Bir şeyin reddi, o şeyin bilerek ve istenerek kabul edilmemesidir. O halde iradiliğin "ret" terimi içinde zorunlu olarak varlığı kabul edilir. Beslenme iradi olarak iki sebeple reddedilir. Birincisi protesto, ikincisi ise intihardır. Kanun, 82/1. maddesinde beslenmenin sürekli ve iradi reddini düzenlemiştir. Diğer bir ifade ile Kanun bu fıkrasında beslenmenin açlık grevi ile intihar amaçlı reddinden bahsetmektedir. Beslenmenin reddinin protesto veya intihar amaçlı olup olmadığı ceza hukuku açısından önemlidir. Beslenmeyi protesto (açlık grevi) amaçlı reddeden hükümlü veya tutukluyu bu eyleme teşvik veya ikna edenin ya da bu yolda talimat verenin TCK'nin 298/2. maddesinde cezai sorumluluğu vardır. Buna karşılık intihar amacıyla beslenmeyi reddeden kişiyi bu eyleme teşvik veya ikna ya da bu yolda talimat verme 298/2. madde kapsamında değerlendirilemez.

A. Beslenmenin Protesto Amaçlı Reddi

1. Açlık Grevi ve Protesto Kavramı

Açlık grevi, belirli bir olayı, tutumu veya davranışı benimsemeyerek tepki göstermek, çeşitli istekleri yetkili kişi veya makamlara kabul ettirmek ya da savunulan görüşlere ilgi çekmek amacıyla uygulanan ve greve katılanların, vücudun ihtiyaç duyduğu besin maddelerini almayarak kendilerini aç bırakmaları esasına dayanan bir protesto yöntemidir.³²

³² Taşkın, Açlık Grevlere, s. 16.

Protesto ise, bir davranışı, bir düşünceyi, bir uygulamayı haksız, yersiz ve gereksiz bularak karşı çıkma ve reddetmedir.³³

Türk Ceza Kanunu'na göre; hükümlü ve tutukluların beslenmesini engelleyenler hakkında iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası verilir. Hükümlü ve tutukluların açlık grevine veya ölüm orucuna teşvik veya ikna edilmeleri ya da bu yolda kendilerine talimat verilmesi de beslenmenin engellenmesi sayılır (TCK m. 298/2). Beslenmenin engellenmesi nedeniyle kasten yaralama suçunun neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış hallerinden biri veya ölüm meydana gelmiş ise, ayrıca kasten yaralama veya kasten öldürme suçlarına ilişkin hükümlere göre cezaya hükmolunur (TCK m. 298/3).

2. Beslenmenin Protesto Amaçlı Reddi Halinde Önlem

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 81/1. maddesi beslenmenin (intihar veya protesto amacıyla) reddi halinde ortak bir düzenleme getirmiştir. Bu maddeye göre; *"Hükümlüler, hangi nedenle olursa olsun, kendilerine verilen yiyecek ve içecekleri sürekli olarak reddettikleri takdirde; bu hareketlerinin kötü sonuçları ile bırakacağı bedensel ve ruhsal hasarlar konusunda ceza infaz kurumu hekimince bilgilendirilirler. Psiko-sosyal hizmet birimince de bu hareketlerinden vazgeçmeleri yolunda çalışmalar yapılır ve sonuç alınamaması halinde, beslenmelerine kurum hekimince belirlenen rejime göre uygun ortamda başlanır."* Bu nedenle bu başlık altında söylenenler *"Beslenmenin intihar amacıyla reddi halinde önlemler"* başlığı altındakilerle aynıdır. Kısaca, cezaevi hekimi hasta mahpusu eyleminin tıbbi sonuçları konusunda bilgilendirir, cezaevi psiko-sosyal hizmet birimi de eyleminden vazgeçmesi için gerekli çalışmaları yapar.

Beslenmenin protesto amaçlı reddi halinde hekimin eylem yapan hükümlü veya tutukluyu bilgilendirmekle yükümlü olabilmesi ve tıbbi müdahalede bulunabilmesi için eylemcinin hasta olması gerekir. Çünkü hastanın veya hastalığın olmadığı yerde hekimlik görevi söz konusu olamaz. Aksi takdirde hükümlü psiko-sosyal hizmet biriminin ilgi ve görev alanına girer. Burada *"hasta"* ve *"tıbbi müdahale"* kavramlarını açıklamak gerekir.

³³ Türkçe Sözlük, C. 2, s. 1201.

Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 4. maddesine göre; hasta, sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan kimseyi; Tıbbi müdahale ise, tıp mesleğini icraya yetkili bir kişi (hekim) tarafından, doğrudan ya da dolaylı tedavi amacına yönelik olarak gerçekleştirilen her türlü faaliyeti ifade eder. Diğer bir ifadeyle; tıbbi müdahale, kişilerin bedensel, fiziksel veya psikolojik bir hastalığın, noksanlığını teşhis ve tedavi etmek veya bu mümkün olmadığı takdirde hastalığı hafifletmek ya da acılarını dindirmek veya onları böyle bir rahatsızlıktan korumak ya da nüfus planlaması amacı için, tıp mesleğini icraya kanunen yetkili kişiler tarafından, tıp bilimince genel kabul görmüş kural ve esaslara uygun olarak gerçekleştirilen, en basit teşhis ve tedavi yöntemlerinden başlayarak en ağır cerrahi müdahalelere kadar uzanan her çeşit faaliyettir.³⁴ Doğrudan fiziksel tamlığa ilişkin olmamakla birlikte, ruh sağlığına yönelik girişimler de tıbbi müdahale kapsamındadır. Bu nedenle hekimin sözleri, önerileri, davranışları, hastayla ilişkisinde kullandığı yaklaşım metodu bile bu kavram içinde değerlendirilebilecektir.³⁵ Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'nin 13. maddesine göre; *"Tabip ve dış tabibi, ilmi icaplara uygun olarak teşhis koyar ve gereken tedaviyi tatbik eder. Bu faaliyetlerinin mutlak surette şifa ile neticelenmesinden dolayı, deontoloji bakımından muahaze edilemez. Tababet prensip ve kaidelerine aykırı veya aldatıcı mahiyette teşhis ve tedavi yasaktır. Tabip ve dış tabibi, teşhis, tedavi veya korunmak gayesi olmaksızın hastanın arzusunun uyararak veya diğer sebeplerle, akli veya bedeni mu-kavemetini azaltacak herhangi bir şey yapamaz."* diyerek tıbbi müdahalenin amacı ve kapsamı ortaya koyan bir düzenlemede bulunmuştur.

Tedavi ise belirli bir hastalığın iyileştirilmesi için hekimin uyguladığı önlemlerin tümüdür.³⁶ Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği'nin 4. maddesi ile Tıbbi Hizmetlerin Kötüye Kullanılmasından Doğan Sorumluluk Kanunu Tasarısı'nın üçüncü maddesinde de *"hasta"* kavramı için aynı tanım yapılmıştır.

Bir davranışın *"tıbbi müdahale"* olarak nitelendirilebilmesi için dört ayrı unsur bünyesinde taşınması gerekir. Bunlardan birincisi *"müda-*

³⁴ Çilingiroğlu, Cüneyt, *Tıbbi Müdahaleye Rıza*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 15; Ayan, Mehmet, *Tıbbi Müdahalelerden Doğan Hukuki Sorumluluk*, Kazancı Yayınları, Ankara, 1991, s. 5; Bayraktar, Köksal, *Hekimin Tedavi Nedeniyle Ceza Sorumluluğu*, İstanbul, 1972, s. 24.

³⁵ Süttaş, Mustafa, *Hasta ve Hasta Yakını Hakları*, Çiviyazıları, İstanbul, 2000, s. 42.

³⁶ *Medicana*, 1993, s. 420.

halenin tıp mesleğini icraya yetkili bir hekim tarafından gerçekleştirilmiş olması”, ikincisi “doğrudan ya da dolaylı olarak tedavi amacına yönelik olması”, üçüncüsü “tıp biliminin kabul edilen veya edilebilecek olan bilimsel yöntemlerin uygulanması”, dördüncüsü ise “hastanın aydınlatılmış rızasının bulunması”dır.³⁷

B. Beslenmenin İntihar Amaçlı Reddi

1. İntihar Kavramı

Kısaca intihar, bir kimsenin bilerek ve isteyerek kendisini öldürmesidir. İntiharın pek çok tanımı yapılmıştır.³⁸ Bazı yazarlar intiharı “hayatın tehlikelerine karşı gerek pozitif ve aktif bir katılma veya negatif pasif bir tutumla kişinin hayatına kasıtsız müdahale sonucu ortaya çıkan anormal tip ölümler” şeklinde geniş olarak; bazıları ise, “kişinin isteyerek kendi yaşamına son vermesi” şeklinde dar olarak tanımlamıştır. Ölümün çabuk sonuçlanması intiharın yegane belirtisi değildir. İnsan ölümünü yavaş yavaş da arayabilir. İntihar hareketine kişisel katılma şart değildir. Diğer bir ifadeyle, yaşamın tehlikelerine karşı negatif ve pasif bir tutum takınmak da intihara götürür.

Psikiyatrik açıdan intihar; insanın özbenliğine yönelmiş bir saldırganlık ve yok etme eylemi olup, bireyin yaşamına istemli olarak son vermesidir. Bu tip bir davranışın ortaya çıkmasında ve eyleme dönüşmesinde “benlik” ve “üstbenlik” arasındaki çatışma önemli rol oynadığı öne sürülmektedir. İntihar edenlerde benlikten gelen dürtülere bağlı davranış kalıplarıyla cezalandırıcı, suçlayıcı üst benliğin davranış kalıpları çatışır. Bu çatışmanın yarattığı kaygı saldırgan dürtüleri, eğilimleri harekete geçirir. Bunlar üstbenlik tarafından bastırılır ve bu güçler kişinin kendi özbenliğine yönelir. Kişinin kendi kendini yok etmeyi amaçlayan yani intihar davranışı ortaya çıkar. İntiharlar sonucu ölüm

³⁷ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 123; Sütlaş, s. 42; Çakmut, Özlem Yenerer, *Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi*, Legal Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26 vd.

³⁸ Durheim’a göre; “Mağdurun kendi tarafından yapılan ve ölüm neticesini doğuracağı onun tarafından bilinen icabi veya selbi bir hareketten doğan her ölüm olayı; bir kimsenin sonucun ne olacağını bilerek olumlu ya da olumsuz bir davranışla doğrudan veya dolaylı olarak kendini ölüme sürüklemesi”, Altavilla’ya göre; kendini isteyerek öldürmek, Polat’a göre; “kişinin kendi yaşamına son vermesi şeklinde kendine yönelik olan en büyük şiddet davranışı”, Soyaslan’a göre “kişinin öldürmek amacıyla kendisine yönelttiği şiddettir”.

meydana gelmiş ise, bu gruba giren olgular tamamlanmış intiharlar, ölüm sonucu doğmadan durdurulan olgular ise intihara kalkışma veya intihar girişimi olarak isimlendirilmektedir.³⁹ Her intiharda veya intihar girişiminde ayrı bir kişilik ve ayrı bir hikaye mevcuttur.⁴⁰

İntiharı açlık grevinden ayıran unsur, “sebeP”, “amaç” ve “yöntem” unsurudur. Çünkü bir kimsenin ölümle sonuçlanabilecek bir fiili yapması başka şey, ölmek istemesi başka şeydir. Açlık grevine giden kişi ölümü istemez; fakat isteklerinin yerine getirilmesi için ölümü göze alır ve bu konudaki kararlılığını sürdürür. Açlık grevi, bir intihar türü olmadığı için bu eylemi teşvik etmek “intihara teşvik veya ikna” suçunu oluşturmaz.

Açlık grevinin ölümle sonuçlanabilmesi onun intiharla aynı nitelikte sayılmasına sebep olmaz. Çünkü intihar, isteğe veya depresyona bağlı bir dürtü sonucu hayatı sona erdirmeyi amaçlayan bir fiildir. Oysa açlık grevinde başlangıçtaki amaç ölüm değildir, ama ölüm amaca giden yolda her zaman gerçekleşebilecek bir sonuçtur.⁴¹

Türk Ceza Kanunu’nun 84. maddesine göre; “Başkasını intihara azmettiren, teşvik eden, başkasının intihar kararını kuvvetlendiren ya da başkasının intiharına herhangi bir şekilde yardım eden kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. İntiharın gerçekleşmesi durumunda, kişi dört yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Başkalarını intihara alenen teşvik eden kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu fiilin basın ve yayın yolu ile işlenmesi halinde, kişi dört yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. İşlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan veya ortadan kaldırılan kişileri intihara sevk edenlerle cebir veya tehdit kullanmak suretiyle kişileri intihara mecbur edenler, kasten öldürme suçundan sorumlu tutulurlar.”

Sonuç olarak, hükümlü veya tutuklu intihar amacıyla beslenmeyi sürekli reddetmiş ise onu azmettiren, intihar etmesi için teşvik eden veya kararını kuvvetlendiren kişi TCK’nın 84. maddesi uyarınca cezalandırılır.

³⁹ Polat ve ark. *Adli Tıp*, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 251.

⁴⁰ Arslanoğlu, Kaan, *Psikiyatri El Kitabı*, Adam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 186.

⁴¹ Britanya Tabipler Odası, *İhanete Uğrayan Tıp, Doktorların İnsan Hakları İhlallerine Karışması*, İstanbul, 1996, s. 138.

2. Beslenmenin İntihar Amaçlı Reddi Halinde Önlem

Beslenmenin intihar amacıyla reddedilmesi durumunda Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 82/1. maddesi hükümleri uygulanır. Yani, hükümlüye yiyecek ve içecekleri sürekli olarak reddetmesi halinde; bu hareketlerinin kötü sonuçları ile bırakacağı bedensel ve ruhsal hasarlar konusunda ceza infaz kurumu hekimince bilgi verilir. Psiko-sosyal hizmet birimince de bu hareketlerinden vazgeçmeleri yolunda çalışmalar yapılır ve sonuç alınamaması halinde, beslenmelerine kurum hekimince belirlenen rejime göre uygun ortamda başlanır.

Hekimin görevi, hasta olarak muayene ettiği bir mahpusu hastalığı konusunda bilgilendirmektir. Yaptığı eylemin tıbbi sonuçlarını hasta mahpusun anlayacağı bir dilde kendisine anlatır. Bu husus aynı zamanda hekimin hastayı aydınlatma yükümlülüğünü oluşturur. Hekim, intihar amacıyla beslenmeyi reddeden mahpusa eylemini bırakması için baskı yapmaz. Bu yöndeki ikna veya baskı onun görevi içine girmez. Zaten Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 82. maddesinin 1. fıkrasının 1. cümlesi ile hekime sadece bilgilendirme görevi vermiştir. Aynı fıkranın ikinci cümlesi ise beslenmeyi reddeden hükümlüyü ikna görevini cezaevi psiko-sosyal hizmet birimine yüklemiştir. Bu birim beslenmeyi reddeden hükümlüyü ikna etmek ve eyleminden vazgeçirmek için gerekli her türlü çalışmayı yapar.⁴²

C. Beslenmeyi Reddeden Hükümlünün Aydınlatılması

Hükümlüler, hangi nedenle olursa olsun, kendilerine verilen yiyecek ve içecekleri sürekli olarak reddettikleri takdirde; bu hareketlerinin kötü sonuçları ile bırakacağı bedensel ve ruhsal hasarlar konusunda ceza infaz kurumu hekimince bilgilendirilirler. Psiko-sosyal hizmet birimince de bu hareketlerinden vazgeçmeleri yolunda çalışmalar yapılır ve sonuç alınamaması halinde, beslenmelerine kurum hekimince belirlenen rejime göre uygun ortamda başlanır (CGTİHK, m.82/1). Beslenmeyi reddeden ve sağlığı bozulduğu için hasta konumunda olan mahpus ile hekim arasında hasta-hekim ilişkisi vardır. Bu nedenle hekim hem

⁴² Ayrıntılı açıklama "Beslenmeyi Reddeden Hükümlünün Aydınlatılması" başlığı altında verilmektedir.

tıbben hem de yasal ve etik olarak üzerine düşeni yapmak zorundadır. Tıbbi girişimin hukuka uygun olması için tedavi amacına yönelik olması ve hastanın aydınlatılmış rızasının alınması gerekir.

Aydınlatma, hekimin vereceği bilgilerle hastayı, uygulanması düşünülen tedavi yöntemi üzerinde serbestçe karar verebilecek bir duruma getirmesidir. Sadece yeterince bilgi sahibi yapılan hasta önerilen tedaviye razı olup olmama hususunda serbest iradesiyle karar verebilir. Olumlu ya da olumsuz yönlerini bilmeden tedaviye rıza gösteren hastanın kendi serbest iradesiyle karar verdiğinden söz edilemez. Serbest iradeye dayanan bir rıza ise tıbbi müdahalenin hukuka uygunluğu için vazgeçilmez bir şarttır. Yapılacak açıklamalar hastanın kültürel, toplumsal ve psişik durumuna uygun olmalıdır. Onun tarafından anlaşılabilir bilgiler verilmelidir.⁴³

Hekim, hastasının şimdiki sağlık durumunu ve konulan tanıyı, önerilen tedavi yönteminin türünü, değişik tedavi yöntemlerini uygulama imkanı varsa bunların şanslarını, amaçlanan tedavi yönteminin başarı şansı ve süresini, amaçlanan tedavi yönteminin hastanın sağlığı için arz ettiği riskleri, hastanın önerilen tedaviyi kabul etmemesi durumunda hastalığın yaratacağı sonuçları ve risklerini açıklamalıdır. Hastanın acil durumu yoksa ve şuuru yerinde ise vereceği karardan sonra hekim tıbbi müdahaleyi yapabilir. Hekim hastayı aydınlatma görevini yapmadan hasta üzerinde tıbbi müdahale yaparsa izinsiz olarak kişinin vücut bütünlüğünü bozmuş olur.⁴⁴

Hekimin aydınlatma göreviyle ilgili bir hüküm Tıbbi Deontoloji Tüzüğü'nün 14. maddesinde yer almaktadır. Buna göre "*hastanın maneviyatı üzerinde fena tesir yapmak suretiyle hastalığın artma ihtimali bulunmadığı takdirde, teşhise göre alınması gereken tedbirlerin hastaya açıkça söylenmesi lazımdır. Ancak, hastalığın vahim yönleri, akıbet ve seyrinin saklanması uygundur*".

⁴³ Hancı, İ. Hamit, *Malpraktis, Tıbbi Girişimler Nedeniyle Hekimin Ceza ve Tazimnat Sorumluluğu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 52.

⁴⁴ Hancı, s. 53; Sarıal, M. Enis, *Salıararası Organ Nakillerinden Doğan Hukukuksal İlişkiler*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 56-57.

D. Beslenmenin Reddi Halinde Alınacak Tedbir

Beslenmeyi reddederek açlık grevi veya ölüm orucunda bulunan hükümlülerden, alınan tedbirlere ve yapılan çalışmalara rağmen hayati tehlikeye girdiği veya bilincinin bozulduğu hekim tarafından belirlenmeler hakkında, isteklerine bakılmaksızın kurumda, olanak bulunmadığı takdirde derhal hastaneye kaldırılmak suretiyle muayene ve teşhise yönelik tıbbi araştırma, tedavi ve beslenme gibi tedbirler, sağlık ve hayatları için tehlike oluşturmamak şartıyla uygulanır (CGTİHK, m. 82/2).

Beslenmenin reddi halinde alınması gereken tedbirler iki kısımdır:

1. Mahpusun Hastalanmasından Önceki Tedbirler

Ceza infaz kurumlarında istenmeyen her türlü olayın en güzel tedbiri, mevzuata, hukuka ve insan haklarına uyarak cezaevini yönetmektir. Adalet ve hakkaniyetin bulunduğu yerde eylemler asgari düzeye iner. Hükümlünün, beslenmeyi reddetmesi nedeniyle hastalanmasından önce alınması gereken tedbirler, *"ikna çalışmaları"* ve *"zorla besleme"*den oluşur.

a. İkna Çalışmaları

Ceza infaz kurumuna bilgi vermeden veya dilekçe ile bilgi vererek beslenmeyi reddeden hükümlünün bu eylemini sonlandırması için ceza infaz kurumu psiko-sosyal hizmet birimi gerekli çalışmalara başlar. Çalışmalar, beslenmeyi reddeden hükümlünün kişiliği, suçu, eylem amacı, eylem gerekçesi, konumu, eğitim ve kültür düzeyi dikkate alınarak ikna amacıyla eylem bitirilinceye kadar sürdürülür. Kanun'da psiko-sosyal hizmet biriminin ikna çalışmalarını ne kadar süreyle devam ettireceğine ilişkin bir hüküm yoktur. Kanaatimizce beslenmeyi reddeden hükümlü kendi iradesiyle beslenmeye başlayıncaya kadar ikna çalışmaları devam eder. İkna çalışmaları başarılı olur ve hükümlü kendi isteğiyle beslenmeye başlarsa diğer tedbirlere geçilmesine gerek kalmaz.

b. Zorla Besleme

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, beslenmeyi reddeden hükümlülerin zorla besleneceklerine dair açık bir hüküm

getirmemektedir. Ancak 82/1. maddenin 2. cümlesinin yorumundan böyle bir sonuca varmak mümkündür. Fıkranın 2. cümlesi, psiko-sosyal hizmet biriminin çalışmalarına rağmen beslenmeyi kabul etmeyen hükümlülerin beslenmelerine, kurum hekimince belirlenen rejime göre uygun ortamda başlanacağını düzenlemektedir. Bunun anlamı şudur: Hükümlü, cezaevi psiko-sosyal hizmet biriminin tüm çabalarına rağmen beslenmeyi kabule yanaşmamışsa cezaevi hekiminin belirleyeceği rejime göre uygun bir ortamda zorla beslenir. Kanun zorla beslemeyi kimin yapacağını belirtmediğinden herhangi bir personel tarafından yapılabilecektir. Kanaatimizce, henüz hasta olmayan bir hükümlünün zorla beslenebileceğine ilişkin yasal düzenleme yerinde değildir. Uygulamada bu hususun mutlaka hekim tarafından yerine getirilmesi son derece yerinde olur. Burada “zorla besleme” kavramına kısaca değinmekte yarar vardır:

Türk Ceza ve İnfaz Hukuku’nda “zorla besleme” ile “tıbbi müdahale” kavramlarının ayrımına gidilmemiştir. Gerek TCK ve gerekse CGTİHK, zorla besleme ile zorla tıbbi müdahaleyi eş olarak değerlendirmiş ve aynı düzenlemeye tabi tutmuştur. Oysa zorla besleme ile zorla tıbbi müdahale birbirinden farklı kavramlardır.

Zorla besleme, vücudun, günlük faaliyetlerini devam ettirebilmesi, büyümesi ve varsa yaralarının iyileşebilmesi için ihtiyaç duyduğu kalori, protein, makro ve mikro element ile vitaminin kişinin özgür iradesi dışında vücuduna zorla verilmesidir. Kişinin, vücudu için gerekli olan besin maddelerini almama şeklindeki özgür iradesinin kötü muamele, tehdit, işkence, zorla ilaç verme, yorma, aldatma, bedensel cebir ve şiddet kullanma ve bazı araçları tatbik etme gibi yöntemlerle ortadan kaldırılarak besleme yapılması zorla besleme kavramını oluşturur. Zorla besleme, herhangi bir kimse tarafından yapılabilir. Zorla beslemenin herkes tarafından yapılabilir olması, bu eylemi tıbbi müdahaleden ayıran en önemli hususlardan birisidir.⁴⁵

Tıbbi müdahale, kişilerin bedensel, fiziksel veya psikolojik bir hastalığın, noksanlığını teşhis ve tedavi etmek veya bu mümkün olmadığı takdirde hastalığı hafifletmek ya da acılarını dindirmek veya onları böyle bir rahatsızlıktan korumak ya da nüfus planlaması amacı için, tıp mesleğini icraya kanunen yetkili kimseler tarafından, tıp bilimince

⁴⁵ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 15.

genel kabul görmüş kural ve esaslara uygun olarak gerçekleştirilen, en basit teşhis ve tedavi yöntemlerinden başlayarak en ağır cerrahi müdahalelere kadar uzanan her çeşit faaliyettir.⁴⁶ Zorla tıbbi müdahale de; söz konusu tıbbi faaliyetlerin kötü muamele, tehdit, işkence, yorma, aldatma, hukuka aykırı vaatte bulunma, bedensel cebir ve şiddet kullanma ve bazı araçları tatbik etme gibi yöntemlerle kişinin iradesinin ortadan kaldırılarak yerine getirilmesidir.

Bir davranışın “tıbbi müdahale” olarak nitelendirilebilmesi için dört ayrı unsuru bünyesinde taşıması gerekir. Bunlardan birincisi “müdahalenin tıp mesleğini icraya yetkili bir hekim tarafından gerçekleştirilmiş olması”, ikincisi “doğrudan ya da dolaylı olarak tedavi amacına yönelik olması”, üçüncüsü “tıp biliminin kabul edilen veya edilebilecek olan bilimsel yöntemlerin uygulanması”, dördüncüsü ise “hastanın aydınlatılmış rızasının bulunması”dır.⁴⁷

Zorla besleme ile zorla tıbbi müdahale arasındaki farklar kısaca şunlardır:

1. Zorla besleme herkes tarafından, tıbbi müdahale ise yalnızca tıp mesleğini icraya yetkili bir hekim tarafından yapılabilir.

2. Zorla beslemede amaç kişinin vücuduna gıda verilmesi, tıbbi müdahalede amaç kişinin sağlığına kavuşmasıdır.

3. Tıbbi müdahalede tıp biliminin kabul edilmiş veya kabul edilebilecek yöntemler kullanılır. Zorla beslemede ise böyle bilimsel bir temel yoktur.

4. Zorla beslemede besin verilen kişi hasta olmak zorunda değildir. Buna rağmen tıbbi müdahale hastaya karşı uygulanır.

5. Zorla besleme cezaevinin uygun bir yerinde, zorla tıbbi müdahale ise tıbbi müdahaleye elverişli medikal bir ortamda yapılır.

⁴⁶ Çilingiroğlu, Cüneyt, *Tıbbi Müdahaleye Rıza*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 15; Ayan, Mehmet, *Tıbbi Müdahalelerden Doğan Hukuki Sorumluluk*, Kazancı Yayınları, Ankara, 1991, s. 5; Bayraktar, Köksal, *Hekimin Tedavi Nedeniyle Cezai Sorumluluğu*, İstanbul, 1972, s. 24.

⁴⁷ Taşkın, *Açlık Grevleri*, s. 123; Sütlaş, s. 42; Çakmut, Özlem Yenerer, *Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi*, Legal Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26 vd.

Türk infaz hukukunda ise zorla besleme için hükümlünün hayati tehlike altında olması veya şuurunun kapanması gerekmemektedir. Beslenmeyi reddeden hükümlünün psiko-sosyal hizmet biriminin çabalıranı olumlu yanıt vermemesi ve eylemini sürdürmesi zorla besleme için yeterlidir. Değil hayati tehlike altına girmesi, hasta olmasına bile gerek yoktur.

2. Mahpusun Hastalanmasından Sonraki Tedbirler

Beslenmeyi reddeden hükümlünün hastalanması durumunda cezaevi hekimi devreye girer ve bu aşamada hasta-hekim ilişkisi başlar. CGTİHK'nın 82/1. maddesinin 1. cümlesinde, hükümlülerin, hangi nedenle olursa olsun, kendilerine verilen yiyecek ve içecekleri sürekli olarak reddetmeleri halinde; bu hareketlerinin kötü sonuçları ile bırakacağı bedensel ve ruhsal hasarlar konusunda ceza infaz kurumu hekimince bilgilendirilecekleri hüküm altına alınmıştır. Bu bilgilendirme eylemin bırakılmasına yönelik ikna amacı taşımaz. Hekim, hastanın sağlık durumuyla ilgilenecek ve eylemi bitirmemesi halinde bunun meydana getireceği tıbbi sakıncalar ve riskler konusunda hastayı bilgilendirecektir. Önüne hasta olarak gelen mahkumun eylemini öven ve onu teşvik eden bir hekim TCK'nin 298. maddesi uyarınca yargılanabilecektir.

CGTİHK'nın 82/2. maddesi, beslenmeyi reddeden hükümlünün hastalanması, daha doğrusu hayati tehlike altına girmesi veya bilincinin bozulması halinde yapılacak müdahaleden söz etmektedir. Bu düzenlemeye göre; *“Beslenmeyi reddederek açlık grevi veya ölüm orucunda bulunan hükümlülerden, birinci fıkra gereğince alınan tedbirlere ve yapılan çalışmalara rağmen hayati tehlikeye girdiği veya bilincinin bozulduğu hekim tarafından belirlenenler hakkında, isteklerine bakılmaksızın kurumda, olanak bulunmadığı takdirde derhal hastaneye kaldırılmak suretiyle muayene ve teşhise yönelik tıbbi araştırma, tedavi ve beslenme gibi tedbirler, sağlık ve hayatları için tehlike oluşturmamak şartıyla uygulanır.”*

82. maddenin 2. fıkrasından çıkan anlam şudur:

1. Psiko-sosyal hizmet birimince alınan tedbirlere ve çalışmalara rağmen beslenmeye başlamayan hükümlülerden ancak hayati tehlike altına girenlere veya bilincini kaybedenlere isteklerine bakılmaksızın müdahale yapılabilir.

2. Hükümlünün hayati tehlike altına girdiğinin veya bilincini kaybettiğinin hekim tarafından belirlenmesi gerekir. Bu hekim, maddenin birinci fıkrasının yorumuyla ceza infaz kurumu hekimidir.

3. Ceza infaz kurumu hekiminin beslenmeyi reddeden ve sağlığı bozulan hükümlüye müdahalesi tıbbi müdahaledir.

4. Tıbbi müdahale, ceza infaz kurumunun medikal ortamında, böyle bir ortam bulunmuyor ise hastanede yapılır. Kanun'da "... *derhal hastaneye sevk edilir*" ibaresi olduğundan bu hastanenin neresi olduğu belirtilmemiştir. Kanaatimizce, hükümlünün sevk edileceği hastanenin CGTİHK'nın 78/2. maddenin yorumuyla Sağlık Bakanlığı ve Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile üniversitelerin sağlık kuruluşları olması gerekir. Bu bağlamda, özel hastanelere veya beslenmeyi reddeden hükümlünün tehlikeli olması halinde yüksek güvenlikli mahkum koğuşu bulunmayan hastanelere sevki düşünülemez.

5. Nitelikleri yukarıda belirtilen hastanelere sevk işlemi, hükümlünün muayene ve teşhisine yönelik araştırma, tedavi ve beslenme amacıyla yapılır. Kanaatimizce buradaki beslenmeden maksat tıbbi müdahale çerçevesindeki tıbbi işlemlerdir. Diğer bir ifadeyle tıbbi müdahale tanımına uygun olarak yerine getirilen beslenme, tedavi amaçlı tıbbi faaliyettir.

6. Muayene ve teşhisine yönelik araştırma, tedavi ve beslenme, hükümlünün sağlığı ve hayatı için tehlike teşkil etmemek şartıyla uygulanır.

III. MUAYENE VE TEDAVİNİN REDDİ

A. Muayene ve Tedavinin Reddi Halinde Yapılacak İşlemler

Bir sağlık sorunu olup da muayene ve tedaviyi reddeden hükümlülerin sağlık veya hayatlarının ciddi tehlike içinde olması veya ceza infaz kurumunda bulunanların sağlık veya hayatları için tehlike oluşturan bir durumun varlığı halinde isteklerine bakılmaksızın kurumda, olarak bulunmadığı takdirde derhal hastaneye kaldırılmak suretiyle muayene ve teşhise yönelik tıbbi araştırma, tedavi ve beslenme gibi tedbirler, sağlık ve hayatları için tehlike oluşturmamak şartıyla uygulanır (CGTİHK m. 82/3).

Bu maddede öngörülen tedbirler, kurum hekiminin tavsiye ve yönetimi altında uygulanır. Ancak, kurum hekiminin zamanında müdahale edememesi veya gecikmesi hükümlü için hayati tehlike doğurabilecek ise, bu tedbirlere ikinci fıkrada belirtilen şartlar aranmaksızın başvurulur (CGTİHK m. 82/4). Bu madde uyarınca hükümlülerin sağlıklarının korunması ve tedavilerine yönelik zorlayıcı tedbirler, onur kırıcı nitelikte olmamak şartıyla uygulanır (CGTİHK m. 82/5).

CGTİHK'nın 82. maddesinin 3. fıkrasından çıkan anlam şudur:

1. Beslenmeyi reddettiği için hasta olanlar bu fıkra hükmü dışındadır. Çünkü maddenin ilk iki fıkrası herhangi bir nedenle beslenmeyi reddeden hükümlülere yapılacak muameleyi belirtmektedir. 3. fıkra "Yukarıda belirtilen haller dışında ..." diye başlamakta, yani beslenmenin reddi dışındaki bir nedenle sağlığı bozulanlar kastedilmektedir.

2. Hükümlünün her türlü hastalığında değil, sadece ciddi veya hayati tehlike teşkil eden hastalığı halinde isteğine bakılmaksızın muayene ve tedavisi mümkündür.

3. Hayati tehlike teşkil edecek derecede veya ciddi şekilde hastalığı olanların ceza infaz kurumunda, kurumun medikal olarak elverişli yeri bulunmaması halinde Sağlık Bakanlığı ve Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile üniversitelerin sağlık kuruluşlarında tedavileri yapılabilir.

4. Sağlık durumu ciddi şekilde bozulmayan bir hükümlü, kurumda veya sağlık kuruluşunda tedavi altına alınmaz. Bu konuda hastanın izni şarttır.

5. Tedaviyi reddeden hükümlünün sağlık durumunun ciddi şekilde bozulup bozulmadığına veya hayati tehlike altına girip girmediğine ceza infaz kurumu hekimi karar verir.

B. Zorla Tıbbi Müdahalenin Onur Kırıcı Olmaması

Beslenmeyi reddedenlere, beslenmeyi reddettiği için veya başka nedenlerle sağlığı ciddi şekilde bozulanlara ya da beslenmeyi reddettiği için bilincini kaybedenlere tedavi amacıyla uygulanacak zorlayıcı tedbirlerin onur kırıcı olmaması yasal bir zorunluluktur. Kanun'un 82/son fıkrasında belirtilen "onur kırıcı" kavramı yoruma muhtaçtır. Hükümlünün iradesine rağmen zora dayalı tedavinin onur kırıcı hali

nasıl olur? Diğer bir ifadeyle onur kırıcı olmayan zorla tedavi ne şekilde yapılacaktır? Buradaki onur, “*insan onuru*”dur ve bu nedenle “*onur*” kavramını açıklamak gerekir.

Her şeyden önce onur kavramı, insan hakları ve özgürlükleriyle karıştırılmamalıdır. İnsan onurunun neyi ifade ettiği, insan haklarıyla ilişkisi, hukuk biliminin ve felsefenin konusu olmuştur. Onur kavramına yüklenen anlam, insanı kavrayışla doğrudan bağlantılıdır.⁴⁸ Kelime anlamıyla onur; insanın kendisine karşı duyduğu saygı, öz saygı, haysiyet, izzeti nefis; başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, gurur ve şeref anlamına gelir.⁴⁹

İnsanın onuru derken bundan insanın diğer canlılar arasındaki özel yeri anlaşılır. İnsana bu özel yeri sağlayan, onun özelliklerinin bütünü ve onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar, insana özgü etkinlikler ve ürünler olarak görünür. Bu özellikler ise, insanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir. İşte bu özellikler ya da olanaklar “*insanın değerini*” ya da “*onurunu*” oluşturur.⁵⁰ İnsanın irdelenmesi halinde bütün hakların insan onuruna dayandığı görülür. İnsan onuru tüm hakların temelidir;⁵¹ eşiti ya da benzeri değildir. Çünkü hak ve özgürlük kavramı “*onur*” kavramından tamamen farklıdır.

İnsan onuru kavramını ilk olarak 1789 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin birinci maddesinde yer almıştır. Orada tüm insanların özgür, onurda ve haklarda eşit olarak doğdukları yazılıdır. Somut bir durum değil de bir dilek olarak belirtilmiş olsa bile temel insan haklarının tümü buna dayanır.

Aynı kavram Anayasa'da da yer almaktadır. Anayasa'nın 18. maddesinde; “*Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir*”, denilmektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasında ise, insan onurundan “*insan haysiyeti*” olarak söz edilerek; “*insan haysiyetiyle bağdaşmayan muamelelere kimse tabi tutulamaz*” denilmektedir.

Her ne kadar, bu kavramın içeriği net olarak tanımlanmamışsa da, buna, her toplumda, sistemde ve dönemde değişik anlamlar yüklemek

⁴⁸ Öndül, Hüsnü, *İnsan Onuru*, www.ihd.org.tr/ 2002

⁴⁹ *Türkçe Sözlük*, s. 1111.

⁵⁰ KUÇURADİ, Ioanna, “Felsefe ve İnsan Hakları”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara, 1996, s. 49.

⁵¹ Sütlaş, Mustafa, *Hasta ve Hasta Yakını Hakları*, Çivi yazıları, İstanbul, 2000, s. 34.

olasıdır. Gerek ilahi, gerek laik, gerek ateist metinlerde çok değişik içerikler ve anlamlar yüklendiği görülecektir. Örneğin; ateist metinlerde genellikle ampirik olarak temellendirilmiştir. İlahi metinlerde ise tanrının bir yansıması olarak görünür. Laik metinlerde “*insan düşünen bir varlıktır*” saptamasından kaynaklanan düşünce özgürlüğü temelinde bir dokunulmazlığa sahip olduğu görülür.⁵²

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın (1945) başlangıç bölümünde insan onuru kavramı, resmi çeviride şöyle geçer “... *İnsanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük ve küçük milletler için de hak eşitliğine olan imanımızı yeniden ilan etmeğe*”.⁵³ Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri de, insan haklarının “*insan kişinin özündeki onurdan türediği*”ni belirtmektedir.

Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin Başlangıç kısmında “*İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan onurun ve bunların eşit ve devredilmez haklarının tanınmasının, dünyada özgürlüğün, adaletin ve barışın temeli olduğuna, ... Birleşmiş Milletler halklarının Şartta, temel insan haklarına, insanın onur ve değerine ve erkek ve kadınların eşit haklarına olan inançlarını yeniden teyit ettiklerine ve daha geniş özgürlük içerisinde sosyal ilerlemeyi geliştirmek, daha iyi yaşama standartlarını oluşturmak hususlarında karar vermiş bulduklarına göre Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, bu Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'ni, ilan eder*” demektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde, hiç kimsenin işkenceye, gayri insani yahut haysiyet (onur) kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamayacağı belirtilmektedir.

Uluslararası belgelerden başka, her siyasi rejim zımnen belli bir insan onuru anlayışını yansıtır. Bununla beraber, insan hakları ve insan onuru tamamen farklı kavramlardır. İnsan onuru anlayışları, sosyal ve siyasal yönleri bakımından, insan kişiliğinin iç (ahlaki) doğası ve değeri hakkında olduğu kadar, kişinin toplumla olması gereken (siyasi) ilişkileri hakkında da belli anlayışları ifade ederler. Oysa insan hakları, tersine, her bir kişinin sırf bir insan olmak itibarıyla sahip olduğu (devlete karşı güçlü iddialara dayanak oluşturan donanımlar anlamında) eşit ve vazgeçilmez haklardır. İnsan hakları, insan onuruna ilişkin ayırt edici bir esaslı anlayışı gerçekleştirmeyi amaçlayan özgül bir toplumsal

⁵² Sütlaş, s. 34-35.

⁵³ Öndül, 2002.

pratiktir. İnsan onuru anlayışları toplumdan topluma esaslı farklılıklar göstermekte olup, bu farkların çoğu insan haklarının altında yatan eşitlik ve özerklik değerleriyle bağdaşmamaktadır. Çoğu rejimler ve bunların arkasındaki insan onuruna ilişkin toplumsal anlayışlar, insan hakları düşünce ve uygulamasını zorunlu olarak tahrip edicidir.⁵⁴

Kişi açısından onur, bedensel ve ruhsal bütünlüğü ile ilgili kavram olup⁵⁵ kişinin o ana dek kendi imgesine uygun davranmanın, kendi imgesine uygun yaşamının bilince ve böyle yaşamaktan dolayı kendine layık gördüğü belirli bir muamele beklentisidir. Böylece “onur” denilen şey, kişinin kendi imgesine uygun düşmesi sonucu kendine biçtiği değer olmaktadır.⁵⁶

Onur, çok değerli kılınmış bir şeyin özelliğidir, insan onuru insanın hakkı olan şeyleri alması sonucu ortaya çıkabilir. Ancak insanın da bu haklara layık olduğunu göstermesi gerekir. Bu da, insanın bu haklara sahip olmaktan ötürü övünmemesi, tam tersine, bu onur durumuna erişmiş olmaktan ötürü müteşekkir olması gerekir. Bu ise, onurun insanın son bir aşaması olarak tek başına olmadığı, tamamlayıcı bir koşulla birlikte bulunduğu anlamına gelir.

Böbürlenmenin tam karşıtı olan başarı konusunda gösterişsizlik (modesty) tevazu göstermenin (humbleness) veya alçakgönüllülüğün (humility) bir uç noktası olduğundan, onurun tamamlayıcı koşulu alçakgönüllülüktür. İnsanın durumuna onurdan dolayı hiçbir zaman zarar gelmez, yeter ki insanın kendisi bu alçakgönüllülüğü gösterebilir. Oysa çok farklı bir durum olan aşağılanma (humiliation) insan olma durumuna zarar getirir. Çünkü bir kişinin aşağılanması, o kişinin dışında olan bir çevrenin ona bazı hakları tanımaması sonucunda ortaya çıkar ki bu, insan olma durumuna zarar verir. Aynı şey ama karşıt açıdan dile getirilirse, insanın durumu onurdan ötürü hiçbir şekilde yücelmez; belki bu, olumsuz anlamda bir yücelme olur; yani o kişinin özel bir şekilde onurlandırılmasıyla, şunu veya bunu yapmayı kendine “yakaştırmaması”, onun yapay bir şekilde yüceltildiği anlamına gelir, öte yandan, belirli bir şekilde onurlandırılan ve bundan dolayı daha çok alçakgönüllülük

⁵⁴ Donnelly - Howard, “İnsan Onuru, İnsan Hakları ve Siyasi Rejimler”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, TFKY, Ankara, 1996, s. 74-75.

⁵⁵ Sütlaş, s. 36.

⁵⁶ Kuçuradi, s. 162.

gösteren bir insan, genel saygınlığa layıktır. Çünkü bütün insanlar eşittir ve eğer bir kişi, onu diğer insanların yapay bir şekilde üstüne çıkararak bir şeye sahip olursa, elde ettiği şeyin bedelini reddetmeyi kabul ederek, diğer insanlarla eşit kalabilir. Yine aynı şekilde aşağılanma sonucu bir insan yapay bir şekilde diğer insanlardan aşağı görülüyorsa, bu eşitsizlik ancak uygun bir karşılıkla ortadan kaldırılarak, o kişinin diğer insanlarla eşit olması sağlanabilir.⁵⁷

İnsan hakları ile rejimlere göre değişen insan onuru anlayışları arasındaki ilişkilerin incelenmesinde, bizim buradaki tahlilimiz büyük ölçüde, ideal tiplerin “gerçekliğin belirli unsurlarının mantiki bütünlüğü olan bir anlayış içinde inşası”,⁵⁸ özellikle insan kişiliği ile onun toplum ve devlete karşı ödevleri ve ondan taleplerine ilişkin ideal tip anlayışların kullanılmasına dayanmaktadır.

⁵⁷ Mercier, Andre, “İnsan Haklarının Temelleri”, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, TFKY, Ankara, 1996, s. 15.

⁵⁸ Weber, Max, From Max Weber, *Essays in Sociology*. Edited by Hans Heinrich Gerth and C. Wright Mills. Oxford University Press: 1996, New York, 1946, s. 59.